

Д. Я. ТЕЛЕГІН

Поселення дніпро-донецької культури на півночі України

Ще в 30-х роках К. М. Полікарпович виявив в долині р. Сож значну кількість неолітичних пам'яток¹. Після Великої Вітчизняної війни неолітичні поселення досліджені на Дніпрі в районі Києва². Трохи пізніше аналогічні пам'ятки стали відомі на Прип'яті³ і Верхньому Подніпров'ї, в районі Рогачова і Жлобіна⁴, а також на території нинішнього водоймища Київської ГЕС⁵. До останнього часу залишався мало вивченим неоліт Чернігівщини, зокрема на ділянці Дніпра від верхів'я Київського водоймища до гирла р. Сож. Були відомі лише окремі знахідки неолітичної кераміки, виявлені тут розвідками О. О. Попка, Г. С. Махури, В. В. Іногди⁶ та ін. На лівому (білоруському) березі Дніпра в 1964 р. провів розвідку В. Ф. Ісаєнко⁷.

Вивчення неолітичних пам'яток долини Дніпра на півночі України має важливе значення, оскільки з'ясування їх характеру дає нові дані про культурно-хронологічне співвідношення дніпро-донецьких поселень Київського Придніпров'я і неолітичних пам'яток південно-східної Білорусії, зокрема виявлених на р. Сожі, в районі Рогачова і Жлобіна.

Влітку 1966 р. експедицією під керівництвом автора обстежено в долині Дніпра на території Ріпкінського району Чернігівської області 14 неолітичних поселень, з яких переважна більшість відкрита вперше. На всіх обстежених пунктах зібраний наземний матеріал, значна кількість із них прошурфована, а на поселеннях неподалік с. Кам'янка і в ур. Пчелиця, поблизу с. Коробки, проведені стаціонарні розкопки.

Кам'янка. На південній околиці с. Кам'янка Ріпкінського району, Чернігівської області, біля садиби Блохи К. Є., розвідковою групою В. О. Круца виявлене неолітичне поселення з культурним шаром доброї збереженості. Знахідки зібрані у розмиві і видуві піщаної дюни. Поселення розміщено на краю борової тераси лівого берега Дніпра, безпосередньо над заплавою з зарослями вільхи. Висота місцезнаходження над рівнем лук — 5—6 м.

Поселення досліджено на площі 186 м². Як показало шурфування, проведене на площі тераси за межами розкопу, цією площею, очевидно, і обмежувались розміри давнього поселення⁸.

¹ К. М. Полікарпович. Дагистарычныя стаянкі Срэдняга і Ніжняга Сажа.— Запіскі адзелу гуманітарных навук, кн. 5, т. I. Мінськ, 1928.

² Д. Я. Телегін. Неолітичні пам'ятки Києва та його околиць.— Вісник АН УРСР. К., 1956, № 3.

³ В. Ф. Ісаєнко. Мезолит и неолит Припятского Полесья.— Древности Белоруссии. Минск, 1966.

⁴ И. И. Артеменко. Неолитические стоянки и курганы эпохи бронзы близ с. Ходосовичи, Гомельской области БССР.— Памятники каменного и бронзового веков. М., 1964.

⁵ Д. Я. Телегін. Основні результати робіт Київської експедиції 1962—1964 рр.— Археологія, т. XIX. К., 1965.

⁶ Фонди Інституту археології АН УРСР.

⁷ Фонди Сектору археології ІА АН БРСР.

⁸ Частина поселення зруйнована розмивом.

Стратиграфія в розкопі, де поверхня тераси не зруйнована і не перекрита наносом піску, характеризується такими нашаруваннями: 1) гумусований темний ґрунт із слабим дерном зверху — 16—20 см; 2) підзол сіруватий, пісок з малиново-золистим відтінком — 7—10 см; 3) підґрунтя, бурий пісок із слабкими слідами орштейну, в основі 60—80 см; 4) білий материковий пісок.

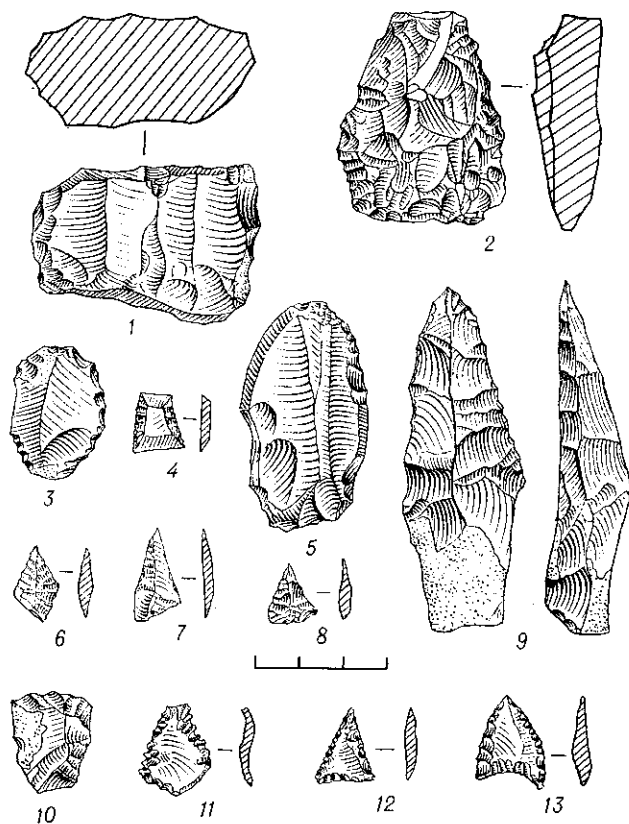


Рис. 1. Крем'яні знаряддя з поселень Кам'янка (1—9) і Пчелиця (10—13).

Знахідки залягають у верхній частині підґрунтя на глибині 0,3—0,4 м і лише в окремих місцях на глибині 0,5 м насиченість культурного шару більш значна, особливо в північній половині розкопу, де розчищено розвали горщиків, окремі камені пісковика. Тут же виявлено залишки вогнища, що складались із скупчення піску, змішаного з попелом, та дрібних вуглинок дерева. Вогнище мало округлу форму, поперечником близько 0,5 м. Товщина заповнення 18—20 см. В розрізі простежено, що темне заповнення вогнища починається на глибині 0,45 м тобто на рівні нижньої частини неолітичного культурного шару.

В комплексі Кам'янки зареєстровано 794 знахідки, в тому числі крем'яні вироби, відщепи і 516 уламків кераміки. Слід підкреслити виключну чистоту комплексу (в рамках неоліту), де цілком відсутні знахідки епохи бронзи і більш пізнішого часу. Це місце на березі Дніпра було заселене лише в епоху неоліту і, як можна судити за складом знахідок, очевидно, неодноразово.

Кремій, з якого виготовлені знаряддя, темно-сірий, плямистий, очевидно, сожського або деснянського походження. Нуклеуси неправильних обрисів, одно- і двоплощинні. Техніка сколювання пластин грубувата, краї фасеток нерівні (рис. 1, 1). Ножовидні пластини невеликих розмірів,

довжиною до 4,5 см, відносно погано огранені. Скребки, довжиною від 2,5 до 5 см, виготовлені з відщепів великих і дрібних (рис. 1, 3, 5). В комплексі є сокировидне знаряддя довжиною 4,8 см з двобічною обробкою (рис. 1, 2). Вістря стріл ромбічної і підтрикутної форми (рис. 1,

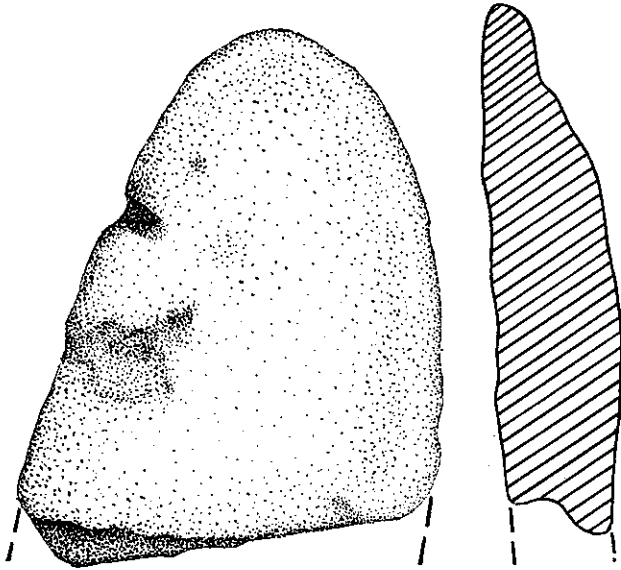


Рис. 2. Кам'янка. Уламок зернотерки (?) з пісковика.

6, 8), є також заготовка вістря до списа (рис. 1, 9). Усі вістря виготовлені в техніці двобічної оббивки. Крім описаних знарядь в комплексі є два типових мікролітичних вироби — невелика трапеція і трикутник, сформовані крутою крайовою ретушшю (рис. 1, 4, 7).

Кам'яні вироби на поселенні представлені уламком зернотерки (?), виготовленої з пісковика (рис. 2).

Кераміка кам'яньського поселення складається з двох окремих груп: кераміка звичайна для поселень дніпро-донецької культури По-

Таблиця 1

Орнамент на кераміці поселення Кам'янка і Пчелиця

Орнамент	Кам'янка				Пчелиця	
	дніпро-донецька		струмельсько-гастятинська		кількість фрагментів	%
	кількість фрагментів	%	кількість фрагментів	%		
Гребінець, насічки	202	50	25	22	107	34
Відступаючі наколи	20	5	—	—	10	4
Ямки	8	2	—	—	34	11
Відтиски кінця перевитої палички	14	3,5	—	—	35	11
Прокреслені лінії	15	3,5	—	—	6	1
Лапки	—	—	22	20	18	5
Інші	—	—	—	—	6	1
Черепки без орнаменту	145	36	65	58	102	33
Разом	404	100	112	100	318	100

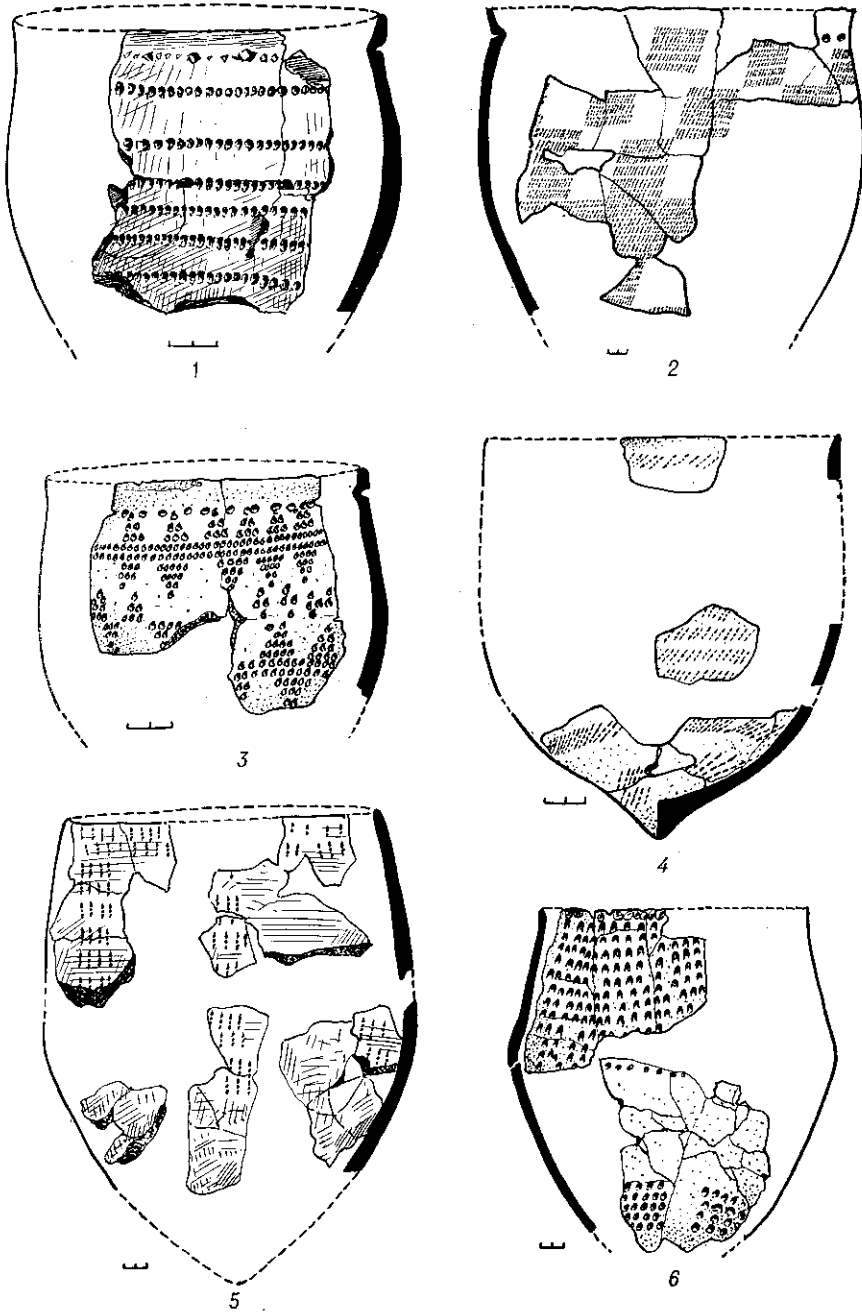


Рис. 3. Реконструкції посуду з поселень Кам'янка (1—5) і Пчелиця (6).

дніпров'я і кераміка типу Струмеля-Гастятина або групи «а» поселення Грині⁹.

Дніпро-донецька кераміка виготовлена із глини з домішкою рослинних решток і піску. За формою це горщик з широкою шийкою, рівними вінцями і гострим дном. Плоскі денця в колекції відсутні зовсім. Вся поверхня густо покрита суцільним або розрідженим орнаментом (рис. 3, 1—4). Про те, що візерунок прикрашував поверхню посуду не завжди

⁹ Д. Я. Телегін. Основні результати робіт Київської експедиції..., стор. 88.

густо, свідчить наявність значної кількості черепків (36%), позбавлених орнаменту. Основними елементами орнаменту є дрібнозубий гребінець, відступаючі наколи, в тому числі нанесені кінцем перевитої палички, неглибока ямка і прокреслена лінія (табл. 1). Під зрізом вінець майже в усіх випадках є ряд глибоких циліндричних ямок. Мотиви візерунка — горизонтальні, рідше вертикальні ряди. Інколи для візерунка властиві досить складні композиції: трикутники, прямо- і косокутні фігури, ромби тощо. Один горщик був покритий криволінійним візерунком, що нагадує орнамент горщика із с. Завалівки¹⁰.

Описану першу групу кераміки за складом тіста, товщиною стінок і орнаментом можна поділити на дві підгрупи. Першу складають товстостінні горщики (до 1 см), з домішкою трави в тісті, прикрашені в основному відтисками гребінця. Посуд другої підгрупи більш тонкостінний (до 0,5 см), з домішкою піску в тісті, половина його орнаментована відтисками гребінця, відступаючими наколами, ямками, відтисками кінця перевитої палички тощо. Різкої різниці між керамікою першої і другої підгруп немає. Типологічно посуд другої підгрупи дещо пізніший від матеріалів першої. Генетичний зв'язок обох підгруп безперечний.

З точки зору техніки виготовлення описаної кераміки цікава одна деталь: майже всі черепки, особливо другої підгрупи, зі слідами обмотки прядивом по сирій глині по краю вінець. Така ж обмотка краю посуду нерідко простежується на неолітичних горщиках Верхнього Подніпров'я.

Струмельсько-гастятинська група посуду Кам'янки відрізняється товстостінністю. Обидві поверхні посуду покриті смугастим згладжуванням. В тісті невеликий процент органічних домішок. Маса комкувата. Горщики прямостінні з рівними на зрізі або заокругленими вінцями і гострим дном. Посуд цього типу слабо орнаментований — звичайно лише у верхній частині рядом відтисків гребінця (рис. 3, 5). Значний процент черепків прикрашено защипами. Майже половина фрагментів посуду цієї групи зовсім позбавлена орнаменту. Кераміка з поселення Кам'янки знаходить близьку аналогію в посуді групи «а» з поселення Грині, третьої групи кераміки з Віти-Литовської, а також посуді типу Струмеля-Гастятин (Шмаївка, Гастятин)¹¹.

За характером кераміки і крем'яних виробів Кам'янське поселення відноситься до першого і другого періодів дніпро-донецької культури. І лише в своїй найпізнішій частині, можливо, доживає до пізнього (третього) періоду цієї культури.

За типом глиняного посуду, його орнаментациєю, досліджене поселення знаходить найближчу аналогію в матеріалах поселення Грині в пониззі Тетерева, де виділяються групи типової дніпро-донецької і струмельсько-гастятинської кераміки.

Пчелиця. Поселення в ур. Пчелиця знаходиться напроти с. Коробки Ріпкінського району, Чернігівської області, в 1,5—2 км на захід від села. Воно розташовано на краю борової тераси біля невеличкого місточка через старицю Дніпра по дорозі Радуль — Любеч¹². Поселення значною мірою зруйноване при земляних роботах, лише ближче до стариці збереглися залишки культурного шару, дослідженого нами на площі близько 50 м². Тут під дерновим шаром (0,15 м) на материковому піску зафіксовано скупчення попелу, значно гумусованого. Місцями шар попелу виявлено на глибині 0,4 м. Скупчення попелу зосереджено, головним чином, по краю підвищення, на самому схилі до води. В основі дернового шару на глибині 0,2—0,3 м і в скупченні попелу зібрано значну кількість

¹⁰ Д. Я. Телегін. Основні результати робіт Київської експедиції..., рис. 4, 2.

¹¹ Д. Я. Телегін. Неолитические стоянки типа Струмеля-Гастятин Северной Украины.— Древности Белоруссии. Минск, 1966.

¹² На поселенні провадив збір підйомного матеріалу вчитель Радульської школи В. В. Іюгда.

черепків, інколи до двох десятків на квадрат (2×2 м). В одній із западних шару на глибині 0,4 м розчищено розвал великого горщика, прикрашеного ямковим візерунком (рис. 3, 6). Всього в колекції з поселення Пчелиця 318 уламків кераміки і 35 крем'яних знахідок.

Кераміка поселення відрізняється різноманітністю. Кількісно переважають товстостінні черепки (до 1,2 см) з помітною рослинною домішкою в тісті. Значно менший процент уламків кераміки товщиною до 0,5—0,6 см. Як правило, зовнішня поверхня посуду була прикрашена орнаментом; деякі горшки мали розрідженість візерунка. Три посудини, очевидно, були позбавлені орнаменту (в колекції 33% неорнаментованих черепків). Як видно з табл. 1, переважаючими елементами орнаменту слід вважати відтиски гребінця, насічки і ямки, округлі або ромбічні; останні часто нанесені кінцем перевитої палички. Інші елементи орнаменту — відступаючі накіли, лапки, лінії, перлини, валик — посідають другорядне місце. Мотиви візерунка — прості — горизонтальні ряди, вертикальні або діагональні смуги. Лише в окремих орнаментах візерунків включав прості геометричні фігури.

Крем'яний інвентар поселення Пчелиця нечисленний. В комплексі, крім відщепів, є три нуклеуси, погано ограничені, три наконечники стріл підтрикутної форми і скребки (рис. 1, 10—13).

Кераміка з ур. Пчелиці знаходить близьку паралель в комплексах типу Пустинки 5 та інших пізніх поселень Подніпров'я. Про відносно пізній, пізньонеолітичний вік матеріалів Пчелиці свідчить наявність тут, як і на поселенні Пустинка 5, уламків кераміки, оздобленої перлиним і валиковим орнаментом, а також візерунка, що складається з відтисків кінця перевитої палички (рис. 4, 1—4).

Датування поселень Кам'янки і Пчелиці, проведене на підставі порівняння з більш південними пам'ятками, дозволяє зробити висновок про виділення в чернігівському Подніпров'ї неолітичних поселень двох хронологічних груп. До більш ранньої групи, що датується першим і другим періодами дніпро-донецької культури, крім Кам'янки, відносяться матеріали, зібрані в гирлі р. Сож, поблизу сіл Суслівка і Клубівка, а також на Дніпрі, поблизу хут. Корчев'я, с. Новосілки, Коробки та ін.

Неподалік с. Суслівка, в ур. Горбаха, знайдені уламки кераміки з рослинною домішкою в тісті і дрібні крем'яні вироби. В околицях с. Клубівка І. І. Артеменко виявив різночасову кераміку¹³, в тому числі фрагменти посуду дніпро-донецького і струмельсько-гастятинського типу (рис. 4, 10). Поблизу хут. Корчев'я Радульської сільради, на березі Грабовицького болота зібрані знахідки товстостінної крихкої кераміки з дрібногребінчастим орнаментом (рис. 4, 9). В глині є порожнечки від вигорілої трави. Типологічно ці фрагменти можуть бути віднесені до раннього періоду дніпро-донецької культури. Такі ж черепки знайдено і в ур. Стрілки поблизу с. Новосілки (рис. 4, 11). Два пункти із знахідками кераміки типу Кам'янки обстежені і розвідкою напроти с. Коробки в заплаві Дніпра по дорозі із с. Радушь до с. Любеч¹⁴. В ур. Борківщина виявлені фрагменти тонкостінних горщиків, прикрашених відступаючими насічками і ямками (рис. 4, 5, 13). Черепки товстостінних горщиків з відтисками дрібногребінчастого штампа значною кількістю зібрані при шурфуванні місцезнаходження біля оз. Посеред в ур. Високе Поле (рис. 4, 7, 8).

До пізньонеолітичного часу відносяться пункти, виявлені в ур. Мале Іванне напроти с. Коробки, на узбережжі оз. Кабакового, недалеко від хут. Корчев'я і оз. Котового, між селами Суслівка і Радуль. Характерною ознакою кераміки з цих місцезнаходжень є переважаання ямкового візерунка, в тому числі нанесеного кінцем перевитої палички, а також

¹³ Фонди ІА АН УРСР.

¹⁴ Місцезнаходження біля с. Коробки були відкриті О. О. Попко в 1945, 1946 р.

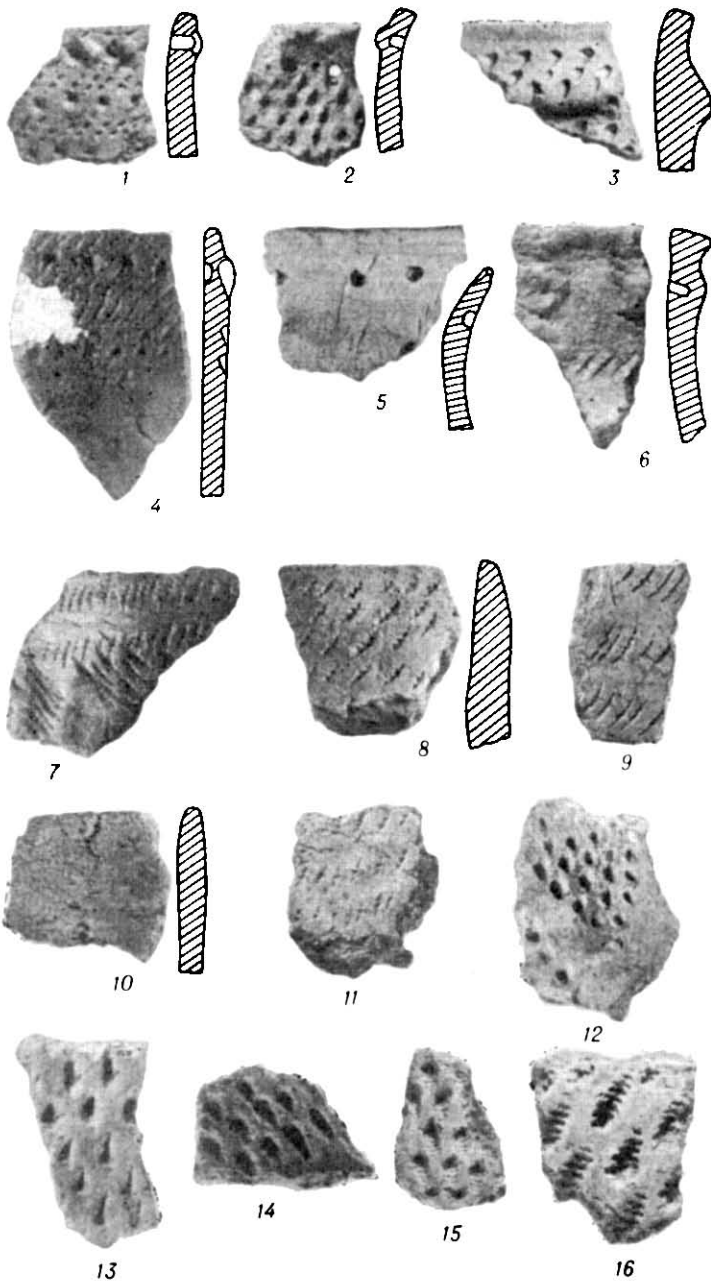


Рис. 4. Кераміка з неолітичних місцезнаходжень Північної України.

1—4 — Пчелиця; 5, 13 — с. Коробки, ур. Борківщина; 6, 15 — с. Коробки, ур. Мале Іванне; 7, 8 — с. Любеч, ур. Високе Поле; 9 — хут. Корчів'я, Грабовицьке болото; 10 — с. Клубівка; 11—12 — с. Новосілка, ур. Стрільки, Докулів Ліс; 14 — хут. Корчів'я, оз. Кабанове; 16 — с. Кам'янка, оз. Котове.

повна відсутність в тісті рослинних решток і поява перлинного візерунка (рис. 4, 6, 12, 14—16).

При вирішенні проблеми культурної приналежності пам'яток, досліджених на півночі України, крім візуального зіставлення матеріалів, застосований ще метод статистичного порівняння керамічних комплексів різних поселень. В основу його покладено співвідношення процентного складу елементів орнаменту, що є найбільш чутливим показником спо-

рідності і відмінності комплексів при спільних формах посуду і близькій технології виготовлення. При підрахуванні процентного складу орнаментів кожного комплексу взяті всі фрагменти (вінця, стінки, денця). Порівнювались поселення, що мають не менше кількох сот фрагментів кераміки¹⁵. Всі елементи орнаменту на кераміці поселень, взяті нами для порівняння, поділені на групи. Співвідношення орнаментів і неорнаментованих фрагментів подається в процентах. За 100% взята вся кількість черепків, орнаментованих і неорнаментованих. Порівняння процентного складу орнаменту і встановлення ступеня спорідненості провадиться попарно для двох взятих пам'яток, наприклад Кам'янки і Гринів, Кам'янки і Хоршево тощо. Ступінь спорідненості двох комплексів виводиться шляхом простого підрахунку: спочатку визначається різниця процентного складу кожного окремого елемента орнаменту для обох пам'яток, що порівнюються; всі різниці додаються і після поділу суми на два, одержуємо індекс ступеня відмінності між двома комплексами. Величина, одержана при відніманні індексу відмінності від 100, дає індекс ступеня спорідненості цих комплексів. Так, при порівнянні комплексів Кам'янки і Гринів ми користуємось такими даними (див. табл. 2): гребінчастий орнамент в Кам'янці становить 50%, в Гринях — 46%; $50-46=4$; накольчастий орнамент — $23-5=18$; ямчастий — $2-0=2$; лінійний — $3,5-3=0,5$; «лапки» прості — $4,5-0=4,5$; «лапки-гусенички» — $3,5-0=3,5$; інші види орнаменту $0,5-0=0,5$; черепків без орнаменту $36-23=13$. Разом:

$$\frac{4+18+2+0,5+4,5+3,5+0,5+13}{2}=23.$$

Отже, індекс ступеня відмінності між керамічними комплексами Кам'янки і Гринів — 23, а індекс спорідненості між ними $100-23=77$.

Індекс спорідненості комплексів можна виводити також шляхом додавання менших кратних кожного елемента орнаменту двох

Таблиця 2

Процентний склад орнаментів і індекс спорідненості деяких керамічних комплексів дніпро-донецької культури України і південної Білорусії

Типи орнаментів	Київщина		Прип'ять	Чернігівщина	Верхнє Подніпров'я		
	Віта-Литовська	Грині	Литвин	Кам'янка	Хоршево	Сосонка	Веть VI
Гребінчастий, насічки	47	46	22	50	51	50	35
Накольчастий, відступаюча лопаточка	18	23	13	5	—	—	7
Ямки	—	—	8	2	11	17	20
Лінійний, прогладжний або прокреслений	9,5	3	—	3,5	2	—	—
«Лапки» (прості) розмочаленою паличкою	—	4,5	5	—	—	—	—
«Лапки-гусенички», кінця перемитої палички	—	—	6	3,5	1	8	15
Шнур плетений	—	—	0,1	—	—	—	—
Перлини	—	—	0,2	—	—	—	—
Валик	—	—	0,2	—	—	—	—
Інші види орнаменту	—	0,5	—	—	5	—	—
Черепків без орнаменту	25	23	45	36	30	25	23
Індекс спорідненості з Кам'янськими поселеннями	80,5	77	68,5	—	85	80,5	68,5

¹⁵ Віта-Литовська — 554 фрагменти, Грині — 1198, Литвин — 704, Кам'янка — 404, Хоршево — 484, Сосонка — 1200, Веть VI — 843.

комплексів. Ряд спільних величин для керамічних комплексів Кам'янки і Гринів буде мати такий вигляд: $46+5+0+0+3+0+0+0+23=77$.

Ступінь спорідненості може визначатися не лише для двох комплексів, а також і для трьох, чотирьох і більше одноразово. Величина індексу спорідненості буде, як правило, зменшуватись із збільшенням кількості взятих комплексів, а ступінь спорідненості визначатиметься меншою точністю. Більш позитивні і надійні результати дає порівнювання всіх взятих комплексів до одного комплексу-еталона. Величина індексу спорідненості кожного із взятих комплексів по відношенню до комплексу-еталона дасть також уявлення і ступінь спорідненості їх між собою.

Індекс спорідненості пам'яток, природно, може бути виведений не лише за процентним складом елементів орнаменту, а й за іншими даними, що піддаються статистичній обробці, наприклад, мотивами візерунка, формами посуду, складом знарядь праці, типами поховань тощо. Середнє арифметичне індексів спорідненості за окремими рисами комплексу повинно дати загальний індекс спорідненості пам'яток.

При з'ясуванні питання ступеня спорідненості між неолітичними пам'ятками дніпро-донецької культури Київщини, Верхнього Подніпров'я і Середньої Прип'яті в ролі комплексу-еталона взято колекцію кераміки із Кам'янки. Порівняння цього комплексу з більш південними і північними знахідками дало досить цікаві результати. Так, індекс спорідненості Кам'янки з поселеннями Київщини дорівнює 77 (Грині) і 80,5 (Віта-Литовська). Близькі до них індекси спорідненості виведені і при порівнянні комплексів Кам'янки з комплексами Верхнього Подніпров'я, зокрема з матеріалами поселень Хоршево, Сосонка і Веть VI¹⁶. Найнижчий індекс спорідненості зазначається між Кам'янкою і Веттю VI (68,5), що зумовлюється, напевно, дещо більш пізнім віком цього поселення в порівнянні з Кам'янкою. При порівнянні керамічного комплексу Кам'янки з матеріалами поселення біля оз. Литвин на Середній Прип'яті індекс спорідненості — 68,5. За складом орнаментів приблизно такий же індекс спорідненості мають й інші поселення (Юревичі 1, 2), долини Прип'яті¹⁷.

Застосування способу визначення індексу спорідненості керамічних комплексів стверджує висновки, зроблені нами раніше про культурно-хронологічну єдність пам'яток Південно-Східної Білорусії з поселеннями гребінчасто-накольчастої кераміки України. Разом з тим детальне вивчення орнаментики показує дещо більшу спорідненість між комплексами Північної Київщини і матеріалами поселень Верхнього Подніпров'я, ніж між пам'ятками України і середньої течії Прип'яті.

Д. Я. ТЕЛЕГІН

Поселения днепро-донецкой культуры на севере Украины

Резюме

В 1966 г. экспедицией под руководством автора проведено обследование левого берега долины Днепра на участке от с. Любеч до устья р. Сож, где обнаружено 14 неолитических поселений и местонахождений. На поселениях у с. Каменка и в ур. Пчелица проведены стационарные раскопки. Материалы этих поселений позволяют расчленить мес-

¹⁶ И. И. Артеменко. Неолитические стоянки...; його ж. Неолитическое поселение в ур. Сосонка.— КСИА АН СССР, вып. 101. М., 1961; його ж. Неолитические стоянки у с. Веть, Могилевской обл.— КСИА АН СССР, вып. 87. М., 1964.

¹⁷ В. Ф. Исаенко. Вказ. праця. Для підрахунку орнаментів поселення Литвин взяті матеріали розкопок 1962 р.

тонахождение обследованного района на две группы: более раннюю — типа Каменки, хронологически соответствующего первому и второму периодам днепро-донецкой культуры, и поздненеолитическую группу (Пчелица и др.), по материалам близкую к поселениям типа Пустынка 5 более южных территорий Поднепровья. При решении вопроса культурной принадлежности исследованных памятников северной Украины автором кроме визуального сопоставления материалов применен метод статистического сравнения орнаментов на керамике и выведение индекса родственности комплексов. Как это видно из таблиц, поселения типа Каменки северной Киевщины полностью входят в круг днепро-донецких памятников Украины и Юго-Восточной Белоруссии.

Ю. М. МАЛЕЕВ

Мегалітичні гробниці на Тернопільщині

Культура кулястих амфор відома досі на Західному Поділлі тільки з поховань і випадкових знахідок¹. Важливою групою пам'яток III тисячоліття до н. е. на цій території є мегалітичні поховання в кам'яних гробницях.

Незначна кількість фактичного матеріалу не дозволяє достатньою мірою висвітлити проблему суспільного ладу племен, що тут жили. Тому цінними є нові археологічні знахідки, що доповнюють наші відомості про цю культуру, з двох поховань в кам'яних гробницях, досліджених восени 1964 р. поблизу сіл Довге і Хартонівці на Тернопільщині розвідкою Інституту суспільних наук Львівського університету².

Гробниця в с. Довге. Восени 1964 р. під час орання поля в ур. Збич близько с. Довге Теревельського району Тернопільської області випадково знайдено кам'яну гробницю, віко якої було знято трактористами. Вміст гробниці був порушений працівниками райвідділу міліції та мешканцями, які передали в Тернопільський краєзнавчий музей фрагменти двох горщиків, кістяну пряжу, крем'яні сокиру і жовно, знайдені в гробниці.

Ур. Збич являє собою південно-західний схил підвищення над старою заплавиною р. Серет. Гробниця виявлена на віддалі близько 800 м від річки і близько 1 км на захід від с. Довге

Віком гробниці (рис. 1, I—III) служила прямокутна плита, розміром близько 1,4×2,65 м і завтовшки 4—6 см. Вона лежала похило з південного сходу на північний захід і з південного заходу на північний схід і залягала на глибині 0,18—0,42 м від сучасної поверхні ґрунту. Гробниця була складена з поставлених на ребро кам'яних плит завтовшки 4—6 см, що оточували неправильним прямокутником простір, розміром 0,74—0,98×2 м. Дном гробниці служила суцільна плита завтовшки 3—4 см, прямокутної форми, розміром 0,72—0,96×2 м, покладена горизонтально на глибині 1,11 м від сучасного горизонту (глибина гробниці всередині 0,62—0,85 м). На внутрішній поверхні віка збереглися сліди примикання до стінок і неправильний прямокутник темнішого кольору, що відповідав розмірам гробниці. Встановлено, що віко

¹ І. К. Свешніков. Мегалітичні поховання на Західному Поділлі. Львів, 1957; його ж. Підсумки дослідження культури бронзової доби Прикарпаття і Західного Поділля. Львів, 1958, стор. 13 (див. карту).

² Розвідка працювала у такому складі: І. К. Свешніков (керівник), О. С. Тур, Ю. М. Малеев та працівники Тернопільського краєзнавчого музею (Є. А. Харитонов і І. П. Герета).